beşte », « govoriti, besedıti, razgovarati, divaniti, zboriti », pentru *szol* « zice, vorbeşte », « govoriti, zboriti », iar pentru *mond* « spune, zice », « kazati, reći, kazivati, govoriti ».

E PETROVICI

IV

CONTRIBUŢII LA ROTACISM

1. În Munţii Apuseni

În regiunea Munţilor Apuseni ALR-ul (Atlasul Linguistic al României) a anchetat, cu chestionarul n o r m a l (ancheta Pop) de 2200 întrebări [1]), următoarele sate: Certeje (lângă Câmpeni), Arieşeni (lângă Albac), Avram-Iancu [2]) (Vidra de Sus), Câmp (lângă Vaşcău), Prăvăleni (lângă Baia-de-Criş), După-Piatră (lângă Abrud), Mogoş, Sălciua-de-Jos şi Buru.

Din toate acestea, numai comuna Arieşeni mai păstrează rotacismul [3]). Înainte de a ancheta acest sat, intelectualii din Câmpeni mi-au atras atenţia că voiu găsi urme de rostire a lui *n* intervocalic cu *r*, fapt relevat şi de ţăranii din com. Avram-Iancu (Vidra-de-Sus).

Subiect al anchetei din Arieşeni [4]) a fost: Petru Lazea, gospodar fruntaş, băştinaş, de 58 de ani, fără şcoală; serviciul militar l-a făcut numai în războiul mondial, mai bine de un an. În sat i se mai zice şi « Laziа Pătru ali Todor »; pe mamă-sa a chemat-o « Sâmt'ână Laziа », originară din Arieşeni.

Dela început am observat o accentuată rezervă din partea subiectului Nu putea să înţeleagă importanţa anchetei şi se simţea stânjenit şi chiar stângaciu în faţa mesei plină cu hârtie şi nu prea bucuros de acest examen al graiului din sat. Fiind în al 89-lea punct al anchetei definitive pentru ALR., nu mi-a fost greu să mă apropiu, sufleteşte, de el. În conversaţia noastră despre greutăţile economice (ancheta s'a făcut în 30. IX—2. X, 1931), am notat câteva

[1]) V. în acest volum, articolul « *Din Atlasul Linguistic al României* ».

[2]) Despre rotacismul din această comună, v. DR VI, p. 393.

[3]) Cf. şi cele constatate de T. Papahagi, în lucrarea *Cercetări în Munţii Apuseni*, publ. în rev. « Grai şi Suflet » 1925, p. 31—33, unde comunică o listă de cuvinte cu rotacism.

[4]) Comuna Arieşeni s'a format după războiu, cu case din comunale Scărişoara şi Neagra.

BDD-A14818 © 1931-1933 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:14:38 UTC)

cuvinte cu rotacism. Când îl întrebam direct, dacă zice *pâre* (pâne), *cârè* (câne), etc., el n e g a c u m u l t ă h o t ă r î r e existența unor asemenea forme. Fiind în fața subiectului care păstrează această interesantă particularitate, mi-am permis să insist asupra ei mai mult ca de obiceiu. Deși eram foarte atent, totuși manifestam oarecare indiferență față de răspunsurile subiectului, tocmai pentru a nu-i atrage atenția asupra unora care meritau oarecare mirare. Orice repetire a unei întrebări trebuia cât mai mult evitată, fiindcă subiectul avea manifestat tendința de a-și « revedea » răspunsurile și chiar de a declara că el vorbește *tot așa ca și mine*, deși eu întrebuințam, în această conversație, graiul copilăriei din regiunea nordică a Năsăudului, cu puține puncte de asemănare cu cel local. În pauzele pe care le făceam, o mărturisesc, am mers mai departe ca de obiceiu în sondarea graiului subiectului meu. I-am atras atenția că el însuși zice *bire* pentru « bine », *bur* pentru « bun », etc. La observația mea, i s'a înnourat fața lui Moș Pătru și mi-a spus, cu un aer de om ofensat și cu multă supărare în glas, că el n' a z i s n i c i o d a t ă *bire*, etc., și că în sat se zice n u m a i *bine*, etc. Alternanța între formele cu *r* și cele cu *n*, chiar la același cuvânt, demonstrează cu multă evidență procesul petrecut în subconștientul și poate chiar în conștientul lui Moș Pătru dela Arieșeni. Grija lui de a evita formele rotacizate mergea atât de departe, încât, prin falsă regresie, a înlocuit pe *r* și în cuvinte unde nu provine din *n* rotacizat. Cu toate acestea, în acele cuvinte pe care mai rar avea ocazie să le întâlnească în graiurile învecinate nerotacizante, n'a mai înlocuit pe *r* cu *n* (ex. *paltir*, pt. « paltin »). Acestea le rostea cu rotacism fără șovăire.

Dispariția rotacismului e pricinuită, de sigur, de ridicolul la care sunt expuse subiectele vorbitoare atunci când îl întrebuințează.

Grupez rotacismul din această comună astfel:

a) r o t a c i s m [1]) s i g u r: *on dărab d'ă vamir*[1] (mai mulți

[1]) În parantez se trece numărul chestiunii la care s'a răspuns Când acesta nu este menționat, forma s'a notat când stam de vorbă cu subiectul Transcrierea răspunsului nu s'a făcut exact după notația ALR.-ului; din cauze tipografice s'au evitat semnele fonetice neobișnuite în transcrierile *de până acum* și s'au omis accentele. Tot în parantez este menționată traducerea în limba literară, adeseori din cuvânt în cuvânt, când am crezut-o necesară.

BDD-A14818 © 1931-1933 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:14:38 UTC)

oameni); *mę̨ă suru m păduri* (1367: merge sunetul în pădure, adică răsună pădurea); *cumirecătură* [1]), pl. *cumirecătur*[i] (589); *furi*, pl. *fur*[i] (1870; funie, funii); *furi*[i] (funii, pl.); *nu i̯ bur capu* (1640; nu-i bun capul, adică scrântit de minte); *nu i̯ bur capu* (1641; la întrebarea: s'a smintit de cap); *mai biri faĉ sîŋgur; tragăr*[u], pl. *tragur*[i] (1658; « tragănul », boală la vite); *nătir*[u], pl. *nătir*[i] (1777; noatin, « mielul până e mai mic »); *nătiră* (1777; noatină, « mioară, până ce nu fată »); *t'ĕpt'iri*, *t'ĕpt'irli* (art.), *t'ĕpt'ir*[i] (pl.); *i̯o samăr*[u] *grău* (909; eu samăn grâu); *n sîr*[u] *la om*[u], pl. *sînur*[i] (109; bag mâna în sân, la om); *răpčuri* (208; răpciune, luna Septemvrie); *sarčiră gri̯a* (2157; sarcină grea); *afiri*, sg. *afără* (868; afină, cu pl.); *maržiri d'ă paduri*, pl. *maržir*[i] (980 margine de pădure); *palt'ir*[u], pl. *palt'ir*[i] (1933, paltin, cu pl.); *mustări̯ață d'im palt'ir*[u] (mustul dela paltin, numai dela acest arbore); *mest'acăr*[u], pl. *mestęĉir*[i] (1930, mesteacăn, cu pl.); *spur*[i]*-ĕ* (242, spune); *spure că nĉăură cu u̯ot'i* (36; despre cel care se uită cruciș cu ochii); prezentul indicativ, singular: *spui̯*, *spui̯*, *spur*[i], cu pluralul: *spurem*, *spuriț spur*[u] (2105); subtjonctivul prezent, singular: *să spun*[u], *să spui̯*, *să spuu̯ă*, cu pluralul *să spurę̨m*, *să spuriț*, *să spuu̯ă* (2106); *spuri că męri cu uŋd'iți̯a păscari̯*[u] (1738; spune că merge cu unghița pescariu); *spurę̨ m pare rău̯ di ĉ am făcút*[u] (1566; spune că îmi pare rău de ce am făcut; adică « zice » sau « se zice » [2]); *sari̯ĕ puri̯ĕ* (731; pune sare, pentru presară sare); *puri̯ aculó* (pune acolo); *nu pur*[u] (nu pun); *puri bin'i* (pune bine); *pur hai̯ńi mîndri* (790, pentru mă îmbrac de sărbătoare, mă înschimb); prezentul indicativ al lui « depăna » firul pe ghem, în singular: *d'apănu*, *d'ĕpiń*, *d'apănă*, cu pluralul: *d'apărăm*, *d'apanați̯*, *d'apănă* (2043); prezentul ind. al verbului « pieptena » (lâna), în singular: *t'apăr* [3]) *t'ĕpt'iri*, *t'aptără*, cu pl.: *t'ăptănăm*, *t'ăptănați̯*, *t'aptănă* (2044); *i̯arba lui̯ tat'iru* (1931, iarba lui tatin [4]).

b) falsă regresiune: *luna li ĉireș̨ęri̯*[u], subiectul s'a corectat imediat, spunând: *ĉănuș̨ęr̨i̯*[u] (205; pentru luna Iunie).

---

[1]) Semnul sau cuvântul cules cu aldine, înseamnă că a fost *bine* auzit de anchetor.

[2]) Des, subiectul, pentru « se zice la noi în sat », întrebuințează verbul « spune ».

[3]) Formă rezultată din contaminarea lui « pieptena » cu « depăna ».

[4]) Rotacismul în acest cuvânt militează pentru o origină latină.

BDD-A14818 © 1931-1933 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:14:38 UTC)

Din comuna Prăvăleni, jud. Hunedoara: *puị d'ĕ maḑîne* (849; pentru boabe de fasole). Dın com. Certeje (lângă Câmpenı): *lucîạfăn*^{u}, pl. *lucęfen*^{i} (1225; pentru «luceafăr»). Rostirea «luceafăn», cu *n* în loc de *r* este mult mai răspândită. De sigur că harta aceasta în ALR.-ului va putea contribui la stabilirea ariei vechi a rotacismului. Deocamdată semnalez rostirea «luceafăn» din următoarele sate din Maramureș: Ieud, Pătrova, Borșa (în cătunul Gura Fântânıı) și Budești.

c) cu *n* sau *r* în sılabele vecine: *d'ărmăros*^{u} (878; viermănos despre măr); *ginịápăr*^{u}, pl. *ginępeń* (1947, jneapăn); *furinĝiri* (683, funingine); *ginĝirịa* (art.), cu pl. *ginĝir*^{i} (86, gingie); *lindiră*, pl. *lindıri* (1203, lindină); *rîndurıcă*, pl. *rînduriẹle* (1017); *pecinĝiri* (1654, pecingine); *senin*^{u}, la întreb. 1233, dar la întreb. 1233: *sărin*^{u}*; i nuĕrec*^{u} *tari* (1316, e întunerec tare, răspuns la «umblu prin întunerec»), dintr'o formă «nturerec > nurerec > *nuĕrec*, cu *e* nazal; *laturăịĕ*, dar pl. *latunoị* (1851, pt. lătunoi), dintr'o formă «lătunoańe». Din Prăvaleni: *d'ăurảịĕ* (1028, pt. gheunoae). Tot dın Arieșeni: *ırmă*, pl. *irim* (122); *vińili irmi*. Forma *irmă* se întâlnește până în regiunea de șes a Bıhorului (lângă Salonta) și e interesant faptul că la om se zice *inımă*, însă *irmă*, pentru «inıma lemnului».

Din exemplele menționate rezultă:

Fenomenul rotacismului își trăește ultimele zile. Alternanța, în conjugare, între formele rotacizate și nerotacizate, dovedește că dısparıția fenomenului se întâmplă subt ochıı noștri. Cazurile de falsă regresiune ne arată cât de departe poate merge tendința de înlocuire a fenomenului, pe care, întrebuințându-l, ești expus râsului tuturor satelor vecine, ce l-au pierdut tot prin acest proces. Când nu putea să-și concentreze atenția, la fiecare pas, în rostirea subiectului apăreau formele cu rotacism. Exemplele din categoria a treia s'au păstrat, în această regiune, *numai* datorită acțiunii unui *n* sau *r* precedent sau următor.

SEVER POP

2. În texte vechi din Moldova

În cele trei volume de documente moldovenești de dınaınte și dın vremea lui Ștefan cel Mare, publicate de M. Costăchescu, (Iași, vol. I, 1931, vol. II, 1932, vol. III, 1933), se găsesc următoarele cazuri, până acum necunoscute, de rotacism pentru Moldova, în secolul al XV-lea:

BDD-A14818 © 1931-1933 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul”
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:14:38 UTC)